№ 132 Յուլիսի 18 (30) 1881 Յուլիսի 18 (30) № 132

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Մշակъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

„ՄՇԱԿ"
ԼՐԱԳՐԻՆ ԿԱՐԵԼԻ Է ԳՐՎԵԼ
ԿԷՍ ՏԱՐՈՎ

Այսինքն յուլիսի 1-ից ներկայ 1881 թ-ի, մինչև յունվարի 1-ը 1882 թ-ի։

Բաժանորդութեան գինը 6 ռուբլ է։ Գրվելու համար պէտք է ուղղակի դիմել խմբագրութեանը հետեւեալ հասցէով. *Тифлисъ, редакція „Мшакъ"*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի զարեւելի յատկութիւն։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Մեր քաղաքային գործեր։ Նամակ Ղարսից։ Նամակ Շամախուց։ Նամակ Դօրուց։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Նամակ Թիւրքիայից։ Արտաքին լուրեր։—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ։—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։—ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ։— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։

ՄԻ ԶԶՈՒԵԼԻ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆ

—

Մեր Կ. Պոլսի թղթակից, Գրիգոր Նիկողոսեան, նկարագրում է հայ-կաթոլիկների այն յատկութիւնը, որ նրանք իրանց հայ չեն ճանաչում, ասելութեամբ են վերաբերվում դէպի հայոց ազգութիւնը, դէպի մայրենի լեզուն։

Անկասկած դա մի շատ աներեւելի յատկութիւն է։

Բայց արդեօք կաթոլիկութիւնն է այս հրէշաւոր երեւոյթի մէջ մեղաւոր, թէ ինքն հայի յատկութիւնը։

Մենք հաստատապէս կասենք որ կաթոլիկութիւնը, կաթոլիկ կրօնը ղրա մէջ մեղաւոր չէ այնքան, որքան նոյն իսկ հայի յատկութիւնը։

Եթէ կաթոլիկութիւնը պատճառ լինէր որ հայը դառնալով կաթոլիկ, ուրանում է իր ազգութիւնը, սկսում է ատել իր մայրենի լեզուն, ինչի՞ ուրեմն յոյնը, բոլգարացին կաթոլիկ դառնալով, այնու ամենայնիւ մնում են յափշտակված հայրենասէրներ և ազգասէրներ, մնում են յոյն և բոլգարացի։ Կաթոլիկ յոյնը, կաթոլիկ սլավեանացին իրանց միշտ համարում են յոյն և սլավեանացի, խօսում են իրանց մայրենի լեզուով, հիմնում են դպրոցներ իրանց մայրենի լեզուով, գիշեր ցերեկ մտածում են իրանց ազգութեան բարեկաւութեան, նրա մտաւոր ու բարոյական առաջադիմութեան մասին։ Իսկ հայը հէնց որ կաթոլիկ է դառնում,—դառնում է հայատեաց։ Ուրեմն մեղաւորութիւնը կաթոլիկութեան մէջ չէ, բայց նոյն իսկ հայի յատկութեան մէջ է։

Ոչ թէ միայն կաթոլիկ յոյնը և կաթոլիկ բոլգարացին մնում են ազգասէրներ, բայց նոյն յատկութիւնը, նոյն յափշտակված սէրը դէպի իրանց ազգութիւնը և մայրենի լեզուն պահում են մահմետական յոյնը, մահմետական բոլգարացին, մահմետական սերբիացին....

Իսկ հայը հէնց որ փոխում է իր կրօնը, իսկոյն սկսում է ուրանալ իր ազգութիւնը։ Այդ ամենալաւ ապացոյց է որ հայի մէջ չը կայ ազգայնութեան գաղափարի հասկացողութեան ամենափոքրիկ նշոյլն անգամ։ Հային այնչափ շատ և այնչափ յաճախ կըրկնել են որ ազգութիւնն ու կրօնը մի է, որ առանց լուսաւորչական լինելու չէ կարելի հայ լինել,—որ նա էլ վերջը այս բանին հաւատացել է և այդ համոզմունքը, այդ գաղափարը այն աստիճան խոր արմատներ է գցել նրա ուղեղի ու սրտի մէջ, որ այս կամ այն պատճառով կրօնը փոխելով, նա հաւատացած է լինում որ կրօնափոխութեան հետ փոխվում է և իր ցեղը, իր արիւնը, նա այլ ևս հայ չէ, որովհետև հայը միայն լուսաւորչական է, ուրեմն նա հայերէն էլ չը պիտի խօսի, հային ատի, ամաչի հայ կոչվելուց։

Ազարեանի պէս մի հայ-կաթոլիկ աբեղայ իսկապէս նոյնն է ասում, ինչ որ ասում է մի հայ-լուսաւորչական աբեղայ՝ հայոց ազգութիւնը երեւակայական մի բան է, հայոց ազգը կրօնական ազգ է։

Եւ ահա հայը՝ լինի նա լուսաւորչական, բողոքական, կաթոլիկ, թէ մահմետական,—նա միշտ նոյն է մնում՝ մի կրօնական ազգ, զուրկ ազգայնութեան գաղափարից, կամ աւելի լաւ է ասել՝ մի ազանդ և ոչ թէ մի ազգութիւն։

Մի՞թէ այն յատկութիւնը որ մենք նըշմարում ենք հայ-կաթոլիկի մէջ, նոյնը չենք տեսնում և հայ-լուսաւորչականի մէջ։ Մի՞թէ հայ-լուսաւորչականների մեծ մասը, մանաւանդ լուսաւորեալ մասը խօսում են հայերէն, սիրում են իրանց մայրենի լեզուն, իրանց հայ են համարում։ Ոչ, նրանք էլ, ինչպէս հայ-կաթոլիկները, միայն կրօնով իրանց հայ են համարում, բայց ազգութեամբ՝ ոչ։ Ազգութեան հիմն է հայրենի հողը և մայրենի լեզուն։ Լուսաւորչական հայը ոչ թէ այն պատճառով իրան հայ է համարում, որ ապրում է պատմական հողի վրա, որ պատկանում է հայոց պատմական ցեղին և խօսում է մայրենի լեզուով,—այլ միայն այն պատճառով որ պատկանում է լուսաւորչական եկեղեցուն։ Դորանից ի՞նչ է ծագում. որ կարելի է հայրենի հողի վրա էլ չապրել, չմտանալ էլ մայրենի լեզուն,—բայց դարձեալ հայ մնալ։ Հայը միայն այն պատճառով հայ է, որ լուսաւորչական է,—այդ է նրա խոր համոզմունքը։ Ուրեմն լուսաւորչականութիւնը թողնելով, նա թողնում է և իր ազգութիւնը, որովհետև լուսաւորչական եղած ժամանակն էլ նրա համար ազգութիւն չը կար, այլ միայն կրօն կար, առանց հայրենի հողի, առանց մայրենի լեզուի։

Կաթոլիկ, բողոքական, մահմետական հայը այն պատճառով իրան հայ չէ համարում, որ լուսաւորչական եղած ժամանակն էլ նա իրան հայ չէր համարում, այսինքն այն մտքով հայ, ինչպէս յոյնը՝ յոյն է, բոլգարացին՝ բոլգարացի է։

Յոյնի համար աներեւակայելի է յոյն լինել առանց Յունաստանի մասին գաղափարի, առանց յունարէն լեզուի։ Իսկ հայը շատ հնարաւոր է գտնում հայ լինել, առանց ազգութեան գաղափարի, առանց մի խօսք անգամ հայերէն իմանալու, միայն պատկանելով լուսաւորչական եկեղեցուն։ Նայեցէք մեր բոլոր լուսաւորված հայերի վրա, որոնք ոչ թէ միայն չեն խօսում, չը գիտեն հայերէն, բայց և արհամարհում, ծաղրում, ատում են իրանց մայրենի լեզուն։

Կաթոլիկ, բողոքական և մահմետական հայերը մեղաւոր չեն, որ իրանց հայ չեն համարում։ Նրանց սկզբնական կրօնական դաստիարակութիւնն է մեղաւոր, որ նրանք կատարելապէս զուրկ են ազգութեան գաղափարից։ Նրանք կրօնափոխ լինելուց յետոյ այն պատճառով իրանց հայ չեն համարում, որ լուսաւորչական եղած ժամանակն էլ իրանց հայ չէին համարում, այսինքն ազգութեամբ հայ չէին համարում իրանց, այլ միայն կրօնով հայ։

Մեր կրօնական դաստիարակութիւնը, ինչպէս ամեն կրօնական դաստիարակութիւն, ոչ թէ պահպանել է ազգութիւնը, այլ սպանել, մեռցրել է մեր մէջ ազգութեան գաղափարը։ Այդ ամենալաւ ապացոյց է որ ազգային գաղափարը կրօնից դուրս է և կրօնի հետ ոչինչ կապ չունի։

Ազգութեան գաղափարը նոր է զարթնում մեր մէջ։ Նրան, ի հարկէ, անկարող եղան պատուաստել մեր մէջ ոչ մեր եկեղեցին, ինչպէս այդ չէ կարող անել ոչ մի եկեղեցի, ոչ էլ մեր հարուստ գրականութիւնը, նոյն իսկ հինգերորդ դարի ամենահանճարեղ գրուածները, որոնք բոլորն էլ հիմնված էին միմիայն կրօնական գաղափարի վրա։

Այն էլ պէտք է ասել, որ ազգութեան գաղափարը նոր գաղափար է և Եւրոպայում մինչև անգամ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

—

Այս վերնագրով „Кавказъ" լրագրի մէջ տպված է հետեւեալ յօդուածը։

Բոլոր քաղաքակրթված քաղաքների մէջ գործ են ածում խոհեմ միջոցներ. երբ նորոգում են փողոցները, կամ որ և է նըպատակի համար փողոցի մէջ մի անցք կամ փոս է փորվում, կամ որ և է աշխատանքներ են կատարում, այդ բոլոր դէպքերում փորված տեղերի մօտ փայտերով ճանապարհը կապում են և գիշերները այդ փայտերի վրա լապտերներ են դնվում։ Օրէնքը այդ պահանջում է ապահովութեան համար և այդ գործը կատարվում է ոչ թէ միայն բազմամարդ, այլ և ամենայետնլկած փողոցներում։ Բայց այդ բանը չը կայ մեր օրհնած Թիֆլիսի մէջ, որի տնտեսական գործերը կառավարող վարչութեան համար մօտ 60,000 ռուբլ ծախս է լինում։ Մեզ մօտ ոչ թէ միայն խուլ փողոցներում անցորդները կարող են իրանց շլինքը կոտրել, իսկ կառքերը ջարդվել, քանի որ փողոցներն էլ շատ վատ են լուսաւորված, այլ և գլխաւոր փողոցների վրա ոչինչ միջոցներ չեն գործադրում հասարակական ապահովութեան համար։ Ահա թէ ինչ անցքի վկայ էինք մենք յուլիսի 13-ին գիշերվայ $8^1/_2$ ժամին։ Բարեատինսկայա փողոցի վրա, Կովկասեան զօրքերի գլխաւոր հրամանատարի տան հանդէպ փորել էին մինչև փողոցի կէսը մարդու հասակի չափ խորութիւն ունեցող մի անցք, որ բռնել էր տրօտուարը այգու մօտ։ Ոչ մի նախազգուշացնող նշան չէր դրված։ Առաջ այդ անցքի մէջ ընկան երկու անցորդներ, որոնք աննշան վէրքեր ստացան։ Այնուհետև մի քանի րոպէից յետոյ անցքի մէջ ընկաւ մի փոքր կառք (дрожки) ձիով, իսկ նրանից յետոյ մի ֆայետոն, որի մէջ մի կին էր նստած։ Բաղդաւորաբար ֆայետոնը մնաց անցքի ափին, բայց ձիաները ընկան անցքի յատակի վրա։ Մի քանի ժամ շարունակ ամբոխը օգնում էր ողորմելի կառապանին դուրս քաշել անցքից նրա ձիաները, բայց իզուր։ Չը գիտենք, թէ ինչով վերջացաւ այդ անցքը ֆայետոնի և ձիաներից մէկի վերաբերութեամբ, բայց միւս ձին յուլիսի 14-ին առաւօտը հանեցին անցքից խեղդված։ Այսպէս են հսկում Թիֆլիսում բնակիչների ապահովութեան վրա։ Այսպէս է գործին վերաբերվում մեր քաղաքային վարչութիւնը։

Կարծում ենք, որ ՀՇասվածները այդ գործը անպատիժ չեն թողնի։ Եթէ գանգատ տրվի քաղաքային վարչութեան դէմ, որ այդ դժբաղդութեան և ՀՇասի մէջ գլխաւոր մեղաւորն է, վարչութիւնը կը պատժվի աներեւելի անհոգութեան համար և երբ նրա անդամների գրպանները կը ՀՇասվին, միւս անգամ զգոյշ կը լինեն և դարաններ չեն դնի միամիտ բնակիչներին։ Ոչ մի դատարան իրաւունք չունի մերժել այդ գանգատը և ի հարկէ չի էլ մերժի։

ՆԱՄԱԿ ՂԱՐՍԻՑ

—

Յուլիսի 13

Հրաւէր ստանալով այստեղի երկսեռ դպրոցի տեսչից, գնացի ուսումնարանի հանդէսը (актъ)։ Առաջին իմ ուշադրութիւնը գրաւեց ուսումնարանի չէնքը, որ բաւական մեծ, յարմար ու մաքուր է։ Աշակերտների թիւը հասնում է մինչև 205 (55 աշակերտուհի և 105 աշակերտ)։ Ուսումնարանը ունի երկու պատրաստական, երկու առաջին և երկրորդ դասատուն, այժմ ուզում են աւելացնել և երրորդ։ Ուսուցիչներն են՝ պ. պ. բժ. Ղազազեան (մի և նոյն ժամանակ տեսուչ), բժ. Կաչկաչեան և այլ չորս ուսուցիչ և երկու վարժուհի։ Պ. պ. Ղազազեան և Կաչկաչեան ձրի են աշխատում, իսկ մնացածները ռօճիկ են ստանում։

Աշակերտներին թուանշանները բաժանելուց յետոյ խաղացին վիճակախաղ (лоттерея)։ Վիճակ էր գցած աշակերտների ձեռագործները, որ շատ սիրուն էին և լաւ էր յաջողվել փոքրիկ աշխատողներին։ Բայց որքան տխուր տպաւորութիւն են թողնում մարդուս վրա այդ տմմեղ մանուկները իրանց չքաւորութենով։ Մինչև անգամ մէկը դրանցից բոլորովին մերկ ոտերով էր, առանց կօշկի, հագած ունէր միայն դջլոած ախալուխ։ Ուսումնարանի վարչութիւնը ձրի բաժանում է դրանց գիրք, թուղթ և առհասարակ ուսման պիտոյքը, շատերին մինչև անգամ հագցնում են ուսումնարանի հաշուով։ Պ. Ղազազեան շատ բաւական էր, թէ աշակերտուհիներից և թէ աշակերտներից, որոնք, ինչպէս պատում էր նա, շատ ընդունակ են և աշխատասէր։ Այդ երկու